

การอ้างถึงวรรณคดี นิทานไทยในนิราศสมัยใหม่: การสืบสานและการสร้างสรรค์

พรเทพ โตชยางกูร*

บทคัดย่อ

การอ้างถึง (allusion) วรรณคดี นิทานไทย มีความสัมพันธ์กับ กระบวนการสร้างสรรค์วรรณกรรมไทยโดยเฉพาะวรรณกรรมประเภทนิราศ มาอย่างต่อเนื่องยาวนาน กวีใช้การอ้างถึงเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ชนิดหนึ่ง ที่มีส่วนสำคัญในการสื่อสารและสร้างอารมณ์สะเพือนใจ ขยายขอบเขต เนื้อหา ตลอดจนเชื่อมโยงประสบการณ์ร่วมระหว่างผู้เขียนกับผู้อ่านที่ นอกจากจะทำให้งานเขียนมีความลึกซึ้งแล้ว ยังเป็นการแสดงภูมิปัญญา และความรอบรู้ของทั้งผู้เขียนและผู้อ่าน ตลอดจนความแพร่หลายของ วรรณคดีและนิทานเรื่องที่กวีอ้างถึงด้วย นิราศโบราณนิยมอ้างถึงเหตุการณ์ พลัดพรากของตัวละครในวรรณคดี หรือนิทานเรื่องอื่น ๆ เพื่อเชื่อมโยง ความโหยหาความรักและเน้นย้ำปริมาณความทุกข์โศกของกวีที่มีมากกว่า ตัวละครเหล่านั้น

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

จากการศึกษานิราศสมัยใหม่จำนวน 4 เรื่อง คือ ลำนำภูกระดัง
ของอังคาร กัลยาณพงศ์ หมายถึงเหตุร่วมสมัย ของไพบุลย์ วงษ์เทศ กลอน
กล่อมโลก ของไพโรจน์ทร์ ขาวงาม และโคลงนิราศแม่เมาะ ของก้องภพ รื่นศิริ
พบว่านิราศสมัยใหม่จะอ้างถึง ตัวละคร เหตุการณ์ ฉากและสารสำคัญ
ตลอดจนสำนวนโวหารและความเปรียบของเรื่องอื่น ๆ ชื่อน่าสังเกตคือ
เนื้อหาและจุดประสงค์ของการอ้างถึงวรรณคดี นิทานไทยในนิราศสมัยใหม่
จะแตกต่างและหลากหลายกว่านิราศโบราณ เพราะกวีจะอ้างถึงตัวบท
เรื่องราวอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับการพลัดพรากของตัวละคร เพื่อขยายความ
และขอบเขตเนื้อหานิราศ ตลอดจนแบ่งปันประสบการณ์ร่วม สร้างอารมณ์ร่วม
อันมีบทบาทสำคัญในการสื่อสาร แสดงทัศนะและวิพากษ์วิจารณ์สังคมของ
กวี กล่าวได้ว่านิราศสมัยใหม่ได้สืบสานกลวิธีการอ้างถึงนี้จากนิราศโบราณ
มาสร้างสรรค์ให้สอดคล้องกับจุดประสงค์และพันธกิจแห่งกวีนิพนธ์สมัยใหม่

คำสำคัญ: การอ้างถึง; นิราศสมัยใหม่

THE ALLUSION TO THAI LITERATURES AND TALES IN CONTEMPORARY NIRAT: CONTINUITY AND CREATION

Porntep Tochayangkoon

Abstract

An allusion to Thai literatures and tales has continuously related to the process of Thai literatures creation in particular the one called “*Nirat*”. The poets have employed the allusion as one of literary techniques playing significant role to convey message, create emotion, expand content as well as link the co-experience of authors and the readers’ which does not only show the profundity of the written works but also reflects the authors and the readers’ wisdom and the popularity of alluded literatures and tales. Classical Nirats often allude to characters’ far-away depicted in another literatures or tales for the purpose of linking the poet’s longing for love and to emphasize that their sorrow is much more than those characters’. In this study, 4 selected contemporary Nirats, namely “Lam Nam Phu Kra Dung” by Angkarn Kanlayanapong, “Mai Het Ruam Samai” by Paiboon Wongtes, “Klon Klom Lok” by Paiwarin Khao-ngam and “Khlong Nirat Mae Moh” by Kongpob Ruensiri were studied.

* Lecturer, Faculty of Liberal Arts, Mahidol University

The study reveals that the contemporary Nirats refer to characters, events, scenes and main context as well as composing style and comparison of other stories. The study also reveals a notable remark that the objective of the allusion to Thai literatures and tales employed in contemporary Nirats is more distinct and various than classical Nirats; the poets refers to texts and another events which do not relate to characters' far-away to expand Narats' content as well as share experience and emotion playing prominent role in conveying the poets' attitude and criticism of society. It can be said that contemporary Nirats inherit the allusion technique employed in classical Nirats but they adapt it to be appropriate to contemporary poetry's objective and mission.

Keyword: allusion; contemporary Nirats

การอ้างอิงวรรณคดี นิทานไทยในนิราศสมัยใหม่:

การสืบสานและการสร้างสรรค์

พรเทพ โตชยางกูร*

บทนำ

การอ้างอิง (allusion) เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ชนิดหนึ่งที่มีบทบาทในการถ่ายทอดอารมณ์ของกวีให้ชัดเจนมีพลังที่จะกระทบใจผู้อ่านให้เกิดความรู้สึกสะเทือนใจไปด้วยกันกับกวีได้ (พรเทพ โตชยางกูร, 2553 น.104) ยิ่งนิราศมีพัฒนาการด้านเนื้อหาและอารมณ์ที่หลากหลายมากขึ้น กลวิธีการอ้างอิงยิ่งมีส่วนสำคัญในการขยายขอบเขตเนื้อหาตลอดจนเชื่อมโยงประสบการณ์ร่วมระหว่างผู้เขียนกับผู้อ่านที่นอกจากจะทำให้งานเขียนมีความลึกซึ้งแล้ว ยังเป็นการแสดงภูมิปัญญาและความรอบรู้ของทั้งผู้เขียนและผู้อ่านอีกด้วย

นิราศสมัยโบราณส่วนมากมุ่งคร่ำครวญการพลัดพรากจากนางที่รัก กวีจะมุ่งเสนอสาระสำคัญของเรื่องคือการโหยหาความรักที่พลัดพรากผ่านการพรรณนาอารมณ์โศกครวญอย่างซาบซึ้ง ยิ่งกวีแสดงภาวะโศกเพราะคิดถึงนางมากเท่าใดก็จะยิ่งสะท้อนให้เห็นถึงอารมณ์รักโหยหานางผู้เป็นที่รักมากยิ่งขึ้นเท่านั้น การอ้างอิงที่ปรากฏในนิราศสมัยโบราณส่วนใหญ่จึงเป็นการอ้างอิงตัวละคร หรือเหตุการณ์พลัดพรากของตัวละครในวรรณคดีหรือนิทานเรื่องอื่นๆ เพื่อเชื่อมโยงและเน้นย้ำปริมาณความทุกข์โศกของกวีว่ามีมากกว่าตัวละครเหล่านั้น

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ในนิราศสมัยใหม่ที่มีการขยายขอบเขตเนื้อหาของกรคำครวญจากที่เคยคร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รักมาเป็นการคร่ำครวญถึงธรรมชาติและจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์นั้น (ณัฐกาญจน์ นาคนวล, 2547 น. 3 - 4) ผู้วิจัยเห็นว่าแม้ว่ากวีสมัยใหม่ยังคงใช้กลวิธีการอ้างถึงเช่นเดียวกันกับกวีโบราณหากแต่มีลักษณะการอ้างถึงที่แตกต่างไป ด้วยการขยายขอบเขตเรื่องราวที่นำมาอ้างถึงเพื่อสื่อสารและอารมณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทสังคมและวัฒนธรรม ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการอ้างถึงวรรณคดี นิทานไทยในนิราศสมัยใหม่ในประเด็นการสืบสานและสร้างสรรค์อันแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของกลวิธีทางวรรณศิลป์ชนิดนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะการอ้างถึงวรรณคดี นิทานไทยในนิราศสมัยใหม่
2. เพื่อแสดงให้เห็นว่านิราศสมัยใหม่ได้สืบสานกลวิธีการอ้างถึงจากนิราศโบราณมาสร้างสรรค์ให้สอดคล้องกับจุดประสงค์และพันธกิจแห่งกวีนิพนธ์สมัยใหม่

สมมติฐานการวิจัย

การอ้างถึงวรรณคดี นิทานไทยในนิราศสมัยใหม่มีลักษณะที่หลากหลาย กวีได้สืบสานกลวิธีการอ้างถึงจากนิราศโบราณมาสร้างสรรค์ให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่เปลี่ยนแปลงไป

วิธีการวิจัย

1. ศึกษาแนวคิดเรื่องการอ้างถึง และค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. ศึกษาตัวบท รวบรวมและจัดกลุ่มลักษณะการอ้างถึงวรรณคดีนิทานไทยในนิราศสมัยใหม่
3. วิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย
4. เรียบเรียงผลการศึกษาที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล
5. สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

แนวคิดและความหมายของการอ้างถึง (allusion)

การอ้างถึง (allusion) เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่กวีใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานเพื่อทำให้งานเขียนชัดเจนและลึกซึ้งน่าสนใจ The Oxford English Dictionary ให้คำจำกัดความของ allusion ว่าเป็นการอ้างอิงชนิดหนึ่งที่มีความพิเศษโดยไม่ได้กล่าวอย่างตรง ๆ ดังนี้ “a reference, especially a covert, implied, or indirect one” (R.E. Allen, 1990 p.31) เช่นเดียวกับ William Irwin แสดงความเห็นไว้ในบทความ “What Is an Allusion” ว่า “allusion is a type of reference, but, as we shall see, in just what way it must be covert, implied, or indirect is a matter of some dispute.” (William Irwin, 2001 p. 287)

นอกจากนี้ยังอาจกล่าวได้ว่า การอ้างถึง (allusion) เป็นวิธีการหนึ่งในหลายวิธีที่จะปฏิสัมพันธ์ด้วยทใดตัวบทหนึ่งกับตัวบทอื่นเข้าด้วยกัน สอดคล้องกับแนวคิดของสหบท (intertextuality) ดังที่ M.H. Abrams กล่าวว่า “The current term intertextuality includes literary echoes and allusion as one of the many ways in which any text is interwoven with other texts.” (M.H. Abrams, 2005 p. 11)

จากคำจำกัดความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การอ้างถึง (allusion) เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ชนิดหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับการอ้างอิง (reference) และสหบท (intertextuality) ซึ่งมีส่วนช่วยในการสร้างความเข้าใจ แจ่มชัด

ให้กับสารและอารมณ์ความรู้สึกจากการเชื่อมโยงกับประสบการณ์เดิม บทความนี้จึงใช้คำว่า “การอ้างถึง” ในความหมายกว้างคือรวมความหมายของการอ้างอิง (reference) และ แนวคิดสหบท (intertextuality) เข้าไว้ด้วย สิ่งที่ถูกนำมาใช้ในกลวิธีการอ้างถึงนั้นมีหลากหลาย อาทิ วรรณคดี บุคคล เหตุการณ์ นิทาน ตำนาน วาทะสำคัญ สำนวน สุภาษิต และคำพังเพย ซึ่งในบทความนี้จะเลือกศึกษาเฉพาะการอ้างถึงวรรณคดี นิทานไทยเท่านั้น

ผลการวิจัย

1. ตัณธาร “การอ้างถึง” ในนิราศสมัยโบราณ

จุดมุ่งหมายสำคัญของนิราศสมัยโบราณส่วนมากคือการคร่ำครวญจากการพลัดพรากนางผู้เป็นที่รัก การอ้างถึงที่ปรากฏในนิราศสมัยโบราณ ได้แก่ การอ้างถึงตัวละคร และการอ้างถึงฉากและเหตุการณ์ต่าง ๆ จากวรรณคดีเรื่องอื่น ดังนี้

1.1 การอ้างถึงตัวละคร

การอ้างถึงตัวละครในนิราศโบราณนั้น กวีจะกล่าวถึงชื่อตัวละครที่พลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รักและได้กลับมาครองคู่กันในตอนท้าย โดยกวีจะเชื่อมโยงเปรียบเทียบความทุกข์ของตัวละครกับตนเอง เช่น **โคลงนิราศ หริภุญชัย** ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่กล่าวว่า แม้ตัวละครทุกตัวจะมีความทุกข์จากการพลัดพรากจากคนรัก ไม่ว่าจะเป็น พระสุทนต์ที่ต้องพรากจากกับนางจรีะประภาก็ดี พระสมุทโฆษจากกับนางพินทุมดี หรือแม้แต่ขุนบาจากกับนางอุษา แต่ความทุกข์ของกวีที่พลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รักนั้นมีมากกว่าตัวละครทุกตัวในอดีต ดังคำประพันธ์

ประภาพิโยคสร้อย
สมุทรโฆษาวิงพิณู
ขุนบาจากเจียนนุ
อกพีแอ่นร่อนร้าง

สุทนต์¹ กิติ
แม่ม้ง
ษาราช
กว่าเปื่องบูรเพ
(ประเสริฐ ณ นคร, 2546 น.256)

ในกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศก็พบการอ้างถึงยุคทั้ง 4 ตามคติฮินดูและอ้างถึงเหตุการณ์พลัดพรากของตัวละครคู่สำคัญในแต่ละยุค กล่าวคือ ในกฤษดียุค เป็นยุคแห่งความสุขสมบูรณ์ทั้งชายและหญิงอยู่เคียงคู่กันอย่างมีความสุข ไตรตายุค เป็นยุคที่พระรามพลัดพรากนางสีดา แต่เมื่อพระรามปราบทศกัณฐ์แล้วก็ได้นางสีดากลับคืนมาครองคู่ดังเดิม ทวารยุค เป็นยุคที่พระอนิรุทธพลัดพรากนางอุษา แม้ทั้งสองจะทุกข์โศกอยู่เป็นเวลานาน แต่สุดท้ายก็ได้กลับมาครองคู่กันดังเดิม สำหรับกัลยยุค อันเป็นยุคที่เชื่อว่าเป็นยุคปัจจุบัน กวีก็คร่ำครวญว่า เป็นยุคที่กวีต้องพลัดพรากจากนางโดยที่ยังไม่รู้ว่าจะมีโอกาสได้กลับมาพบกันอีกครั้ง

กฤษดียุคสุขสบายจริง	ทั้งชายหญิงสิ่งเกษมสรวพ
นฤไภยไม่พรากกัน	อยู่ชื่นชมสมสรวาญ ...
ไตรตายุคพระราม	จากสีดาอำโสมสม
พระผลาญยักษ์มารมรณ	ได้สีดาอำองค์คืน ...
ทวารยุคพระอนิรุทธ	จากนางนุชนางอุษา
สองคร่ำรำโศกา	นานมาใช้ได้นางคืน ...
กัลยยุคเรียมจากเจ้า	เมื่อใดเล่าจะกลับมา
ไอน้องของพี่อา	ไกลพีแล้วแก้วกลอยใจ ...

(เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศ, 2513 น.100 - 101)

¹ ตัวอักษรเน้นคำในตัวอย่างคำประพันธ์ทุกบทเป็นของผู้วิจัย

ในนิราศสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กวียังคงใช้กลวิธีการอ้างถึงตัวละคร เพื่อเพิ่มความเข้มข้นของอารมณ์ทุกข้อโดยต่อเนื่อง และขยายขอบเขตของตัวละครไปสู่กวีและผลงานยุคโบราณ เช่น **โคลงนิราศนรินทร์** ของ นายนรินทร์ธิเบศร์ (อิน) ความว่า

กำสรวลศรีปราชญ์พ้อง	เพรงกาล
จากจุฬาลักษณ์ลาญ	สวาทแล้ว
ทวาทศมาสสาร	สามเทวษ ถวิลแม่
ยกตัดกลางเกศแก้ว	กิ่งร้อนทรวงเรียม

(กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, 2513 น.33)

คำประพันธ์ข้างต้นอ้างถึงผลงานและกวีผู้คร่ำครวญถึงการพลัดพรากจากนางที่รักในสมัยกรุงศรีอยุธยาเพื่อเชื่อมโยงกับความทุกข์โศกของตนเอง และเน้นย้ำปริมาณที่มีมากกว่า ว่า แม้ศรีปราชญ์ผู้พรากจากท้าวจุฬาลักษณ์ จะคร่ำครวญถึงความทุกข์โศกในกำสรวลโคลงต้น หรือแม้แต่ “สามปราชญ์” (คือขุนพรหมมนตรี, ขุนศรีกวีราช และขุนसारประเสริฐ) ที่ทุกข์ทเวษใจในทวาทศมานั้น ยังเทียบกับความทุกข์ร้อนใจของกวีได้เพียงกิ่งหนึ่ง

1.2 การอ้างถึงฉากและเหตุการณ์ต่าง ๆ

การอ้างถึงฉากและเหตุการณ์ต่าง ๆ จากวรรณคดีเรื่องอื่น ในนิราศโบราณนั้น กวีจะกล่าวถึงฉากและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพลัดพรากของตัวละคร โดยกวีจะเชื่อมโยงเปรียบเทียบความทุกข์ของตัวละครกับตนเอง เช่น **ทวาทศมาสโคลงต้น** ที่กล่าวถึงเหตุการณ์การพลัดพรากและตามหากันของพระสมุทรโฆษกับนาง ฟินทุมดี ว่า

สมุทรโฆษเรศร้าง
ทุมดีตาลฝืน
ปางเจ็บซ้ำอ้อถวิล
ยังพรำน้ำว่น้องเห่

แรมพิน –
ไผ่เต้า
ลิวโลด
ร่วมเรียง

(ฉันทิพย์ กระแสสินธุ์, 2512 น.12)

หรือในโคลงนิราศพระประธมประโทน ของกรมหลวงวงศาธิราชสนิท
ที่กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนอิเหนาจากเมืองหมันหย่า พลัดพรากนางจินตะหรา
และนางสการวาทิแล้วเชื่อมโยงความทุกข์ใจของอิเหนากับกวี ดังนี้

ถวิลระเด่นเทวศร้าง
โคกรักแรมจินตหรา
อนงค์นางสการวา
รฤกระเด่นหมันหย่าซ่อน

หมันหย่า
เร้าร้อน
ดีสุด สวาดีเอย
อกให้ดูจเรียม

(กรมหลวงวงศาธิราชสนิท, 2465 น.30)

จะเห็นว่า การอ้างถึงวรรณคดีนิราศในสมัยโบราณดังตัวอย่าง
คำประพันธ์ข้างต้นเป็นการอ้างถึงตัวละครหรือกวี ตลอดจนเหตุการณ์
การพลัดพรากจากวรรณคดีเรื่องอื่นที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย ไม่ว่าจะเป็น
เป็นเรื่องสุทนต์ สมุทรโฆษ อุษาบารส รามเกียรติ์ อนิรุทธ และอิเหนา เพื่อ
เชื่อมโยงความทุกข์จากการพลัดพรากนางของตัวละครหรือกวีโบราณกับ
ความทุกข์ของตนเอง เพื่อเป็นการเปรียบเทียบและเน้นย้ำน้ำหนักความทุกข์
ของตนว่ามีมากกว่าตัวละครหรือกวีโบราณนั้น จนอาจกล่าวได้ว่ากวีสืบทอด
สายธารการใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ชนิดนี้มาอย่างต่อเนื่อง

2. การสืบสานและสร้างสรรค์ “การอ้างถึง” ในนิราศสมัยใหม่

นิราศสมัยใหม่จะมีการขยายขอบเขตเนื้อหาของกรคำครวญจากที่เคยคร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รักมาเป็นการคร่ำครวญถึงธรรมชาติและจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ ตลอดจนแสดงทัศนะในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อปลุกเร้า และชี้แนวทางความคิดต่อสังคมเพื่อให้เพื่อนมนุษย์เกิดความตระหนักในความสำคัญและคุณค่าของธรรมชาติ รวมถึงระบบคุณค่าทางจิตใจ (ณัฐกาญจน์ นาคนวล, 2547 น. 3 - 4)

นิราศสมัยใหม่ที่ผู้วิจัยเลือกศึกษานั้นมีลักษณะเนื้อหาที่หลากหลาย กล่าวคือ เนื้อหาคร่ำครวญถึงนางผู้เป็นที่รักผสมผสานกับการแสดงออกถึงความรักและความห่วงแหนมรดกทางวรรณศิลป์ของไทย ในโคลงนิราศแม่เมาะ ของ ก้องภพ รื่นศิริ บทบันทึกอารมณ์สะเทือนใจจากเหตุการณ์ทางการเมืองในหมายเหตุร่วมสมัย ของไพฑูรย์ วงษ์เทศ การถ่ายทอดอารมณ์กับความเป็นไปของโลก สงครามและสันติสุขบนโลก ในกลอนกล่อมโลก ของไพโรจน์ทร์ ขาวงาม และการถ่ายทอดอารมณ์คร่ำครวญถึงความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและความคิดทางจิตวิญญาณของมนุษย์ในลำนำภูกระดึง ของ อังคาร กัลยาณพงศ์

จากการศึกษานิราศสมัยใหม่จำนวน 4 เรื่อง พบว่า กวีก็ยังคงสืบสานกลวิธีการอ้างถึงวรรณคดีนิทานไทย ไม่ว่าจะเป็นการอ้างถึงตัวละครจากและเหตุการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนกวีและสำนวนโวหารของกวีโบราณในขณะเดียวกันก็สร้างสรรค์ด้วยการขยายขอบเขตเนื้อหาที่นำมาอ้างถึงให้สอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนี้

2.1 การสืบสานและสร้างสรรค์ในเนื้อหาที่นำมาอ้างถึง

2.1.1 การอ้างถึงตัวละคร

การอ้างถึงตัวละครในนิราศสมัยใหม่นั้น กวีจะกล่าวถึงชื่อตัวละครที่เป็นที่รู้จักจากวรรณกรรมเรื่องอื่นแล้วเชื่อมโยงกับเรื่องราวที่กวี

ต้องการนำเสนอ เช่น ลำนำภูกระดึง บท “เมื่อคิดแล้วเรื่องเมืองไทยแลน” อ้างถึงตัวละคร “ชูชก” เพื่อเชื่อมโยงถึงพฤติกรรมการกินไม่รู้จักพออันเป็นพฤติกรรมที่น่ารังเกียจของชูชกกับพฤติกรรมของนักการเมืองที่ฉ้อราษฎร์บังหลวง “กินเมืองไทย” อย่างไร้ศีลธรรม ดังนี้

เชื้อชูชกกลับชาติเกิดใหม่ กินเมืองไทยเสียจนบ้าคลั่ง
ร่อยล้นพันล้านหวานอร่อยจัง ทั้งโคตรชาติศีลธรรมจรรยา ฯ

(อังคาร กัลยาณพงศ์, 2516 น.34 – 35)

ในหมายเหตุร่วมสมัย กวีเชื่อมโยงลักษณะความไร้เดียงสา เชื้อคนง่าย ตลอดจนการผจญภัยของตัวละครสุดสาครในเรื่องพระอภัยมณี กับนิสิตนักศึกษาในเหตุการณ์ทางการเมืองไว้ในบท “สุดสาคร” ความว่า

เจ้าเดินทางไปกลางสาคเรศ
ดั้นด้นทนทเวษอนาถา
ล่องเรือกลางทะเลแต่เอกา
เสาะหาเกาะแก้วพิสดาร
เพื่อชุบช่วยชนชาวที่ร้าวรวด
บำบัดปวดเจ็บไข้ให้สุขศานต์
มีโอสถหนึ่งวิเศษจักรวาล
ที่เกาะแก้วพิสดารพิเศษนั้น
ผูกแพรมাত্রาประสาชื้อ
บริสุทธ์ต่างถือเครื่องจักรผัน
ลืมหุ่กขลิ้มยากลำบากครัน
ฝ่าฟันเพื่อมหาประชาชน

(ไพฑูริย์ วงษ์เทศ, 2539 น.87 - 88)

จะสังเกตว่า ในนิราศสมัยใหม่แม้จะสืบสานกลวิธีการอ้างถึงตัวละครเช่นเดียวกับนิราศโบราณ แต่ตัวละครที่อ้างถึงนั้นไม่ได้เป็นตัวละครที่พลัดพรากจากกัน แต่เป็นตัวละครอื่นๆ ที่มีพฤติกรรมสัมพันธ์กับการสื่อสารสำคัญในนิราศของตน

2.1.2 การอ้างถึงฉากและเหตุการณ์ต่างๆ

การอ้างถึงฉากและเหตุการณ์ต่างๆ จากวรรณคดีและนิทานต่างๆ นั้น จะพบว่าในนิราศสมัยใหม่สืบสานการอ้างถึงลักษณะนี้มาสร้างสรรค์ได้หลากหลายกว่าในนิราศโบราณ กล่าวคือ ในนิราศสมัยใหม่ไม่ได้อ้างถึงเพียงเฉพาะฉากหรือเหตุการณ์ที่ตัวละครพลัดพรากเท่านั้นแต่ยังพบการอ้างถึงฉากและเหตุการณ์อื่นๆ เพื่อเชื่อมโยงจุดมุ่งหมายของนิราศที่มีมากขึ้นกว่าเดิม

ในโคลง**นิราศแม่เมาะ** แม้จะมีการอ้างถึงวรรณคดีเรื่อง**รามเกียรติ์** แต่ก็ไม่ได้มุ่งอ้างถึงเพื่อนำเรื่องความพลัดพรากของตัวละครเหมือนกับนิราศโบราณ ดังนี้

“พรหมพิราม” ระลึกได้	เรื่อง “ ราม- เกียรติ์ ” ฤา
รามลักษณ์รบราพณ์ปรัม	ปราบสิ้น
ทศพัทตร์ลักนางงาม	นำศึก สูเอน
เพราะปรารถนาจึงตื่น	ดับด้วยผลกระทบ
	(ก้องภพ รื่นศิริ, 2549 น. 30)

กวีกล่าวถึงอำเภอพรหมพิราม แล้วเชื่อมโยงถึงวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ ด้วยการอ้างถึงสาเหตุแห่งสงครามระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ที่เกิดจากกิเลสของทศกัณฐ์จึงลักพานางสีดาไปจากพระราม ทำยที่สุดด้วยผลกระทบจึงถูกพระรามฆ่าตาย

การอ้างถึงเรื่องราวใน**รามเกียรติ์**เพื่อแสดงให้เห็นอุทาหรณ์ว่า เรื่องความรัก ความปรารถนา ระหว่างบุรุษกับสตรีนั้นนำไปสู่ความทุกข์ เกิดโทษ เกิดการชังชิง นำไปสู่ความขัดแย้ง รุนแรง ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน กวีตั้งใจใช้เรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นที่รู้จักแพร่หลายมาเป็นอุทาหรณ์ที่จะกล่าวถึงสังกรรมในเรื่อง “บ่วงกรรม” “บ่วงรัก” ที่บุรุษยากจะหลุดพ้น เว้นแต่ผู้มีศีลตบะเท่านั้น

คำประพันธ์อีกบทหนึ่งใน**ลำนางกระดิ่ง** บท “เป็่อดคิดแล้วเรื่อง เมืองไทยแลน” มีการอ้างถึงเรื่อง “จวันดิน” ในตอนอุบัติโลก ดังนี้

จอมรากษสมาอวตารใหม่ พลิกดินไทยกินจวันหอมหวาน
ฆ่าภูผาป่าไม้หลายขบวน ชวนกันตะกละทุกขณะนาที่ ฯ
(อังคาร กัลยาณพงศ์, 2516 น.33)

กวีอ้างถึงเหตุการณ์การกินจวันดินของฝูงพรหมที่จะจุติมาเกิดเป็นมนุษย์ ดังปรากฏข้อความในไตรภูมิภควา

เมื่อน้ำแห้งแล้งผืนดินในแผ่นดินนี้มีพรรณคันธรส โอหารสอร่อย
นักหนา ดังละอองธุลีนิรุทกปายาส เมื่อนั้นฝูงพรหมอันอยู่ในอาภัสสร
พรหมสิ้นบุญ จุติจากอาภัสสรลงมาเกิดเป็นมนุษย์...ต่างคนต่าง
ชิมรสปลูกพื้นนั้นทุกคน ต่างเข้าแล่น้ำทุกวัน เหตุตั้งนั้นดำริ ๓ อันเป็นอกุศล
เกิดแก่เขาดังนั้น อันว่ารัศมีในตัวเขาก็หายไปสิ้น...

(กรมศิลปากร, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2539 น.170)

การอ้างถึงข้างต้นเป็นการเชื่อมโยงเหตุการณ์ที่ฝูงพรหมสิ้นบุญจุติมาเกิดเป็นมนุษย์และหลงใหลกับรสจวันดินอันเป็นต้นเหตุให้เกิดอกุศลและ

กิเลสแก่นมนุษย์ตั้งแต่ครั้งอุปบัติโลกสัมพันธกับมนุษย์ในสังคมปัจจุบันที่มีพฤติกรรมทำลายธรรมชาติและจิตใจตกต่ำเพราะถูกกิเลสครอบงำทุกขณะนาที่ กวีจึงใจเปลี่ยนตัวละครจากเดิมที่เป็น “พรหม” เป็น “จอมรากษส” เพื่อต้องการบริภาษมนุษย์ที่มีจิตใจตกต่ำเป็นจอมรากษสอวดตาร

2.1.3 การอ้างถึงกวีและสำนวนโวหารของกวีโบราณ

การอ้างถึงกวีและสำนวนโวหารของกวีโบราณจะพบว่าในนิราศสมัยใหม่จะอ้างถึงกวีและสำนวนโวหารของกวีโบราณโดยไม่ได้มุ่งเชื่อมโยงกับเรื่องความทุกข์ใจจากการพลัดพรากนาง แต่ขยายขอบเขตเนื้อหาออกไปตามบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ในหมายเหตุร่วมสมัย บท “บวงสรวงครูกวี” พบการอ้างถึง “ศรีปราชญ์” และโคลงกวีโบราณที่เชื่อกันว่าเป็นผลงานของศรีปราชญ์ กวีผู้มีชื่อเสียงในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่เขียนขึ้นในวันถูกประหารชีวิต โดยเชื่อมโยงเหตุการณ์ในครั้งนั้นกับเหตุการณ์วันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 อันเป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งที่มีการใช้ความรุนแรง มีผู้เสียชีวิตและสูญหายจำนวนมาก ดังนี้

นบไหว้ครูกวีศรีปราชญ์

ประชาชาติผิดได้ไ้ประหาร

ธรณีนีเห็นเป็นพยาน

เชิญเกิดท่านชนฆ่าประชาชน

ดาบนี้หอกนี้กระสุนนี้

ผิดเราให้อปรีดิ์ปีป่น

ผิวไม่ผิดดาบคืนที่คอคน

เอาเลือดฉลชั่วข้าทาแผ่นดิน

(ไพฑูริย์ วงษ์เทศ, 2539 น.32)

ตัวอย่างข้างต้นอ้างถึง “ศรีปราชญ์” กวีสมัยกรุงศรีอยุธยา และผลงานที่เชื่อกันว่าเขียนไว้ที่พื้นดินก่อนถูกประหารชีวิตที่ว่า

ธรณีภาพนี้เพ่ง	ทิพย์ญาณ หนึ่งรา
เราก็คิษย์มีอาจารย์	หนึ่งบ้าง
เราผิดท่านประหาร	เราชอบ
เราบ่ผิดท่านมล้าง	ดาบนี้คั่นสนอง

(พระยาตรัง, 2547 น.59)

การอ้างถึงศรีปราชญ์และโคลงกวีโบราณ เป็นการขยายความคับข้องใจเกี่ยวกับความอยุติธรรม จากปัจเจกบุคคลที่ศรีปราชญ์เขียนไว้สู่สังคมในวงที่กว้างกว่า คือ “ประชาชาติ” ยิ่งไปกว่านั้น ยังคงแสดงนัยยะของการسابแช่งที่ตรงกันอีกด้วย ตามตำนานกล่าวว่า “ศรีปราชญ์” เขียนโคลงข้างต้นเพื่อร้องทุกข์ถึงความ อยุติธรรมที่ตนได้รับพร้อมسابแช่งเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชที่สั่งประหารในครั้งนี้นำให้การสื่อสารและถ่ายทอดอารมณ์ความไม่พอใจชัดเจนและมีพลังยิ่งขึ้น

จะสังเกตว่า แม้จะมีการอ้างถึงกวีคนเดียวกันกับนิราศโบราณ แต่จุดประสงค์และเนื้อหาการอ้างถึงแตกต่างกัน กล่าวคือ ในนิราศสมัยใหม่ไม่ได้อ้าง “ศรีปราชญ์” ในเรื่องการพลัดพรากจากคนรัก แต่อ้างถึงประวัติและตำนานเพื่อเชื่อมโยงเรื่องราวในอดีตกับเนื้อหาและอารมณ์ร่วมในบทกวีของตน

2.2 การสืบสานและสร้างสรรค์ในแนวคิดที่เชื่อมโยงจากการอ้างถึง

นิราศสมัยใหม่มีแนวคิดที่แตกต่างหลากหลายกว่านิราศสมัยโบราณ กวียังคงใช้กลวิธีการอ้างถึงในการเชื่อมโยงแนวคิดนั้นๆ ได้อย่างสร้างสรรค์ ดังนี้

2.2.1 การวิพากษ์วิจารณ์สังคม

แนวคิดสำคัญประการหนึ่งของนิราศสมัยใหม่คือการเสนอแนะปัญหาของเพื่อนมนุษย์ ด้วยผัสสะที่ละเอียดอ่อนของกวีเมื่อเห็นสภาพสังคมที่เป็นปัญหาจะทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจและกลั่นกรองออกมาเป็นถ้อยคำสะท้อนภาพเพื่อปลุกเร้าให้เพื่อนมนุษย์ร่วมสังคมตระหนักถึงปัญหาและใส่ใจแก้ปัญหอย่างจริงจัง เช่นบท “ใครใคร่ค้าหัวใจค้า ใครใคร่ขาย วิญญูณขาย” ใน *กลอนกล่อมโลก* ที่อ้างถึงข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่ว่า “...เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงือนค้าทองคำ ใครจักใคร่ค้าไพร่ฟ้าหน้าใส...” (ประมวลข้อมูลเกี่ยวกับจารึกพ่อขุนรามคำแหง, 2547 น.26)

ไฉวันเวลาค้ามมนุษย์
สินค้าบริสุทธิ์มีหยุดได้
ขึ้นส่วนทั้งตัวและหัวใจ
คั่นกำไรธรรมชาติจักรวาล
ແລະໂອ້ມນຸຊົມຄ້າມນຸຊົມ
ค้ำอาวูธเวทนาค้ำสงสาร
ค้ำเลือดน้ำตาค้ำวิญญูณ
ค้ำบ้านค้ำเมืองเปลืองต้นทุน

สินค้าขำขันจะสุดคำ
มูลค่าต่ำทรุดจะสุดหมุน
ตลาดนัดเมตตา คือ ทารุณ
ตลาดหุ้นชีวิต คือ ความตาย

ใครใคร่ค้าหัวใจค้า
ใครใคร่ขายวิญญานขาย
ไหนก็ไร้พรหมแดนแสนสบาย
ชีวิตแค่ล้มละลายเท่านั้นเอง !

(ไพรวรินทร์ ขาวงาม, 2547 น.95)

คำประพันธ์ข้างต้นอ้างอิงข้อความในจารึกพ่อขุนรามคำแหงเพื่อเชื่อมโยงความหมายของเสรีภาพทางการค้าในสมัยพ่อขุนรามคำแหงกับปัจจุบันที่มีความหมายเหมือนกันคือ “ใครใคร่ค้าค้า” แต่แตกต่างกันที่รูปแบบของการค้าและความต้องการของมนุษย์ที่แปรเปลี่ยนไปด้วยอำนาจแห่งกิเลส เพราะการค้าในสมัยพ่อขุนรามคำแหงเป็นการค้าที่เกื้อกูลกัน เป็นการค้าที่ส่งเสริมมนุษยธรรม แต่ในปัจจุบันที่มีสิทธิเสรีภาพทางการค้าและการบริโภคเสรีจนกล่าวได้ว่า “ไร้พรหมแดน” กลับกลายเป็นการส่งเสริม การค้าขายที่เอารัดเอาเปรียบ และทำลายมนุษยธรรม เห็นได้จากสินค้าที่มนุษย์นำมาค้าขายที่ล้วนสะท้อนถึงความตกต่ำทางจิตใจ ไม่ว่าจะเป็น การค้ำมนุษย์ ค้าอาวุธ ค้าเลือด คำน้ำตา ค้าวิญญาน ตลอดจนค้าบ้านค้าเมือง

การที่กวีกล่าวในวรรคสุดท้ายว่า “ชีวิตแค่ล้มละลายเท่านั้นเอง” เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าในเมื่อมนุษย์ไม่หวังโยชีวิตผู้อื่นด้วยการเลือกที่จะ

คำมนุษย์ด้วยกันเองโดยอาศัยความเมตตาและความเวทนาของเพื่อนมนุษย์ และไม่ใส่ใจชีวิตตนเองด้วยความพร้อมที่จะขายร่างกายและวิญญาณของตนเองเช่นกัน โดยไม่สนใจระบบคุณธรรมและมนุษยธรรมใด ๆ ชีวิตก็ไม่เหลือคุณค่าอีกต่อไป

ในกลอนกล่อมโลก บท “สดุดীগูกไก่อ” มีการอ้างถึงนิทานดาวลูกไก่ ที่มีเนื้อเรื่องเป็นที่ประทับใจคนไทยทุกภาคมาเป็นเวลานานเพื่อเสียดสีพฤติกรรมมนุษย์ในยุคบริโภคนิยม ดังนี้

“ไก่เอ๋ย...”

เจียบเจียบ...คูนเคยเคนตักกี้

กูกกูก...ซาบซึ้งเคเอฟซี

เกลื่อนชีวิตอุทิศพลีวีถีคน !

“หรือยินดีตายเป็นเปือเพื่อเป็นดาว ?!”

(ไพโรรินทร์ ขาวงาม, 2547 น.131)

คำประพันธ์ข้างต้นกล่าวถึงไก่ตายแล้วไปเกิดเป็นดาว ผู้อ่านที่รู้จักนิทานดาวลูกไก่จะเข้าใจแนวคิดได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะกวีเชื่อมโยงเรื่องการตายของลูกไก่จนได้กลายเป็นกลุ่มดาวจากอันสงส์แห่งความกตัญญูในตำนานดาวลูกไก่กับการตายของไก่จำนวนมากในปัจจุบันเพื่อประดมนุษย์ว่าไก่จำนวนมากนั้นยินดีตายเพื่อสนองความต้องการที่ไม่สิ้นสุดของมนุษย์ในยุคบริโภคนิยมด้วยหวังไปเป็นดาวเช่นเดียวกับไก่ในตำนาน

2.2.2 การขึ้นเนटकเตือนสังคม

นิราศสมัยใหม่ไม่เพียงสะท้อนปัญหาของเพื่อนมนุษย์เท่านั้น แต่ยังมีพันธกิจที่มุ่งหวังจะจรรโลงจิตใจและปัญญา พัฒนาระบบคุณธรรม และจิตวิญญาณการเพื่อดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ดังนั้น แนวคิดสำคัญอีกประการหนึ่งคือการขึ้นเนटकเตือนสังคม กวีก็ได้สืบสานการอ้างถึงเพื่อเชื่อมโยงแนวคิดนี้อย่างสร้างสรรค์ เช่น ในลำนำฎกระดิง บท “รถเร็วลิวปลิวลม” มีการอ้างถึงกาพย์พระไชยสุริยา ดังนี้

พอค้ำให้น้ำเสียบ้านนอก เข้าออกหลังคฤหาสน์ฟูเฟื่อง
 สัมปทานป่าไม้เหมืองรุ่งเรือง เรื่องทรัพย์สินนับล้านหวานโคตรมัน ฯ
 ค้ำเข้าเข้าหอสีชอลิงค์ อบนวดซึ่งแสนหำร่อยสวรรค
 ราตรีอิงมีกลางแสงจันทร์ เลี้ยงรับขวัญใหม่ไชโยยาว ฯ

(อังคาร กัลยาณพงศ์, 2516 น. 41 - 42)

กวีอ้างถึงพฤติกรรมของข้าราชการ เสนาอำมาตย์ จากกาพย์พระไชยสุริยา ที่ว่า “ค้ำเข้าเข้าหอสีชอล เข้าแต่หอลอกามา” (กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา และ สุภาชิตสอนสตรี ของ สุนทรภู่, 2516 น.33) อันเป็นพฤติกรรมที่ทำให้เมืองสาวัตถีเกิดเหตุอาเพศ เกิดน้ำป่าไหลท่วมเมือง ฝิป่าอาละวาด ทำให้ชาวเมืองล้มตายจำนวนมาก จนในที่สุดเมืองสาวัตถีก็ล่มลง เชื่อมโยงกับการวิพากษ์วิจารณ์สังคมที่ถูกกิเลสตัณหาครอบงำทำลายทรัพยากรธรรมชาติพร้อมทั้งส่งสัญญาณเตือนว่าหากสังคมเป็นเช่นนี้บ้านเมืองก็จะล่มจมเช่นเดียวกับเมืองสาวัตถีในกาพย์พระไชยสุริยา

หรือในโคลงนิราศแม่เมาะที่อ้างถึงวรรณคดีเรื่องกากีในตอนครุฑ
อุ่มนางกากีไปยังวิมานฉิมพลี ดังนี้

“ห้วงจ้ว” หนามจ้วแน่น เต็มที่

ต้องโทษกามวิถี

ปายตัน

ครุฑอุ่มโอบกากี

ข้ามฝั่ง น้ำเนอ

เซยขึ้นฉิมพลีพัน

โทษนี้ฤาไหน

(ก้องภพ รื่นศิริ, 2549 น.21)

ความข้างต้นกล่าวว่า เมื่อกวีเดินทางถึงบ้านห้วงจ้ว ในตำบลเนินมะกอก
อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ที่มีต้นจ้วมีหนามตามต้นมากมาย ทำให้
กวีคิดถึงหนามจ้วและต้นจ้วในนรกภูมิที่มีไว้ลงโทษผู้ประพฤติดินในกาม จากนั้น
กวีจึงอ้างถึงเหตุการณ์พญาครุฑลักพานางกากีที่แม่จะพาข้ามสี่ทันทดไปยัง
วิมานต้นจ้วหรือวิมานฉิมพลีอันไม่มีผู้ใดตามไปถึงก็ตาม แต่โทษแห่งการ
ประพฤติดินยังคงติดตัวพญาครุฑและนางกากีไปและต้องได้รับโทษ
ปีนต้นจ้วในนรกภูมิอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

การอ้างถึงในลักษณะดังกล่าว เป็นการแสดงภูมิความรู้ของกวีใน
การสัมพันธ์เรื่องราวในวรรณคดีในกับสถานที่ที่กวีเดินทางผ่านขณะเดียวกัน
ยังเป็นการชี้แนะสังคมโดยการให้อุทาหรณ์ที่ชัดเจน

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

นิราศสมัยใหม่ยังคงสืบสานกลวิธีการอ้างถึงวรรณกรรมอื่นเป็น
เครื่องมือในการเชื่อมโยงแนวคิดและอารมณ์สะท้อนใจด้วยการอ้างถึงตัว
ละคร จากเหตุการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนกวีและสำนวนโวหารของกวีโบราณ

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบเนื้อหา แนวคิดและจุดประสงค์ของการ
อ้างถึงวรรณคดี นิทานไทยในนิราศสมัยใหม่กับนิราศสมัยโบราณ จะพบว่า

กวีขยายขอบเขตเนื้อหาที่อ้างถึงอย่างหลากหลาย ไม่ได้กล่าวอ้างถึงความทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพรากของตัวละครเท่านั้น และจุดประสงค์การอ้างถึงนั้นก็ไม่ได้อ้างถึงเพื่อเน้นย้ำปริมาณความโหยหาในความรักของชายหญิง หากแต่กวีจะอ้างถึงเพื่อขยายความและขอบเขตของเนื้อหาในความเป็นความรักและห่วงใยสังคมและมนุษยชาติ อีกทั้งเพื่อแบ่งปันประสบการณ์ร่วมสร้างอารมณ์ร่วมจากการอ้างถึงสำนวนของกวีโบราณ อันจะมีบทบาทสำคัญในการสื่อสารทัศนคติและการวิพากษ์วิจารณ์และชี้แนะตักเตือนสังคมของกวี กล่าวได้ว่าเป็นการสืบสานและสร้างสรรค์กลวิธีนี้ให้สอดคล้องกับจุดประสงค์และพันธกิจแห่งกวีนิพนธ์สมัยใหม่ อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่ากลวิธีการอ้างถึงวรรณคดี นิทานไทยในนิราศมีพลวัตและมีชีวิตท่ามกลางบริบททางสังคมแต่ละยุคสมัยตลอดมา

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. (2539). **วรรณกรรมสมัยสุโขทัย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มปท.
- ก้องภพ รื่นศิริ. (2549). **โคลงนิราศแม่เมาะ**. กรุงเทพฯ : ธนาเพรส.
- กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา และ สุภาสิตสอนสตรี ของ สุนทรภู่. (2516). พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพ นายเชื้อม เอมกมล ณ เมรุวัดท่ามะปราง จังหวัดพิษณุโลก วันที่ 7 เมษายน 2516.
- เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ พระประวดีและพระนิพนธ์ร้อยกรอง. (2513). พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : ศิลปบรรณาการ.
- ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์. (2512). **ทวาทศมาส โคลงฉันท์ : พร้อมทั้งพระวิจารณ์ของ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลาภภุณยาคาร**. กรุงเทพฯ : ศิริมิตรการพิมพ์.
- ณัฐกาญจน์ นาคนวล. (2547). **นิราศสมัยใหม่ในกวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์และไพโรจน์ทร์ ขาวงาม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตรึง, เจ้าพระยา. (2547). **วรรณกรรมพระยาตรึง**. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

- ประคอง นิมานเหมินท์. (2542). ดาวลูกไก่ : นิทาน. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 5**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรม ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ประมวลข้อมูลเกี่ยวกับจารึกพ่อขุนรามคำแหง**. (2547). กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- ประเสริฐ ณ นคร. (2546). **โคลงนิราศหริภุญชัย ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร สอบกับ ดันฉบับเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษา.
- พรเทพ โตขยางกูร. (2553). **การอ้างถึงในนิราศสมัยใหม่ : การสื่อสารและการสร้างอารมณ์สะท้อนใจ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พิทยาลงกรณ์, กรมหมื่น. (2513). **นิราศนรินทร์คำโคลงและนิราศปลีกย่อย. ตรวจสอบชำระใหม่ โดย พ.ณ.ประมวลมารค**. พระนคร : แพร่พิทยา.
- ไพบูลย์ วงษ์เทศ. (2539). **หมายเหตุร่วมสมัย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ แกรมมี.
- ไพบรินทร์ ขาวงาม. (2547). **กลอนกล่อมโลก**. กรุงเทพฯ : แพร่สำนักพิมพ์.
- วงศ์ธิดาชนิต, กรมหลวง. (2465). **โคลงนิราศพระประธมประโทน**. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
- อังคาร กัลยาณพงศ์. (2516). **ลำนากูกระดังง์**. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนคร : ศึกษิตสยาม.
- M.H. Abrams. (2005). *A Glossary of Literary Terms*. 8th ed. Boston : Heinle & Heinle.
- R.E. Allen. (1990). *The Concise Oxford Dictionary of Current English*. 8th ed. New York : Oxford University Press.
- William Irwin. (2001). What Is an Allusion ?. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 59 pp. 287 – 297.